Catalogul bibliotecii franciscanilor din Orăştie(1888)

Georgeta DEJU

Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia, Şcoala Doctorală, Istorie
„1 Decembrie 1918" University of Alba Iulia, Doctoral School, History
Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane Deva
Museum of Dacian and Roman Civilization Deva
Bd. 1 Decembrie, nr. 39, 330005, Deva, România,
Tel: +40-0254-216750, fax: +40-0254-212200,
e-mail: muzeu.deva.biblioteca@gmail.com
Personal e-mail: georgeta_deju@yahoo.com

The Catalogue of the Franciscan Friars' Library from Orăştie (1888)

The work brings forth the catalogue of the library owned by the Franciscan Monastery from Orăştie, which was created, as understood from the title, in the 19th century. The document is a part of the Roman Catholic Parochial Fund from Orăştie, it is situated in the Archdiocesan Archives of Alba Iulia and it is named Catalogus Librorum V. Residentiae Szaszvarosensis P. P. Franciscanorum Aae Prov. S. Stephani Regis Apostolici anno 1888 confectus.

The investigation follows the description of the catalogue as well as studying the content of the library, with the purpose of discovering what was, at the time, the book universe on which, the lectors of the books located in the Franciscan Monastery from Orăştie, could rely upon.

The catalogue includes 613 titles, recorded in 7 categories: Philologia, Philosophia, Jus Civile, Theologia, Jus Ecclesiasticum, Regularia, Miscellanea. A great deal of the books were published in the 19th century, but evidence suggests that there was another fund of older books, printed in the 16th-18th century, which probably entered in the collection after the year 1730, when the conventual Franciscan life in the community resumed in Orăştie.

Keywords: Catalogue, Library, Franciscan Friars, Orăştie, 19th century, 16th-18th century books

Cercetarea civilizaţiei cărţii din arealul hunedorean din ultimii 40-50 de ani a înregistrat o mai mare preocupare în cazul cărţii româneşti vechi, exemplarele şi colecţiile de acest gen fiind semnalate şi catalogate[1] în cea mai mare parte. Cartea străină veche sau transilvanică au fost comunicate sporadic, exemplarele fiind în număr redus, şi rar s-au ivit documente despre colecţii ori biblioteci, instituţionale sau particulare, care să ilustreze pătrunderea şi circulaţia operelor occidentale în arealul hunedorean. Din aceste motive credem că descoperirea, prezentarea, analizarea *Catalogului bibliotecii Mănăstirii franciscanilor din Orăştie (1888)* reprezintă o contribuţie importantă la istoria bibliotecilor din actualul judeţ Hunedoara, relevând încă o latură a civilizaţiei cărţii din această zonă.

O scurtă prezentare a Mănăstirii franciscane din Orăştie indică un trecut care mărturiseşte activităţi legate de carte încă din secolul al XIII-lea, dacă ţinem cont de

părerile conform cărora mănăstirea ar fi existat înainte de 1260[2]. Cercetările îi confirmă prezența înaintea anului 1302[3], documentele atestând apoi că, în 1309, în mănăstire funcționa o școală ce pregătea novicii franciscani, lector fiind un anume „Petro lectori minorum ordinis de Varasio"[4]. Câțiva ani mai târziu (1332-1338) este menționat „Nicolaus plebanus de Varasio [Orăștie[5]]" care îndeplinea și funcția de dascăl[6]. După jumătatea secolului al XIV-lea, mănăstirea funcționa probabil dublată de o mănăstire de călugărițe, tot acum beneficiind de danii ale reginei Elisabeta (1305-1380), văduva lui Carol Robert de Anjou (1288-1342)[7]. Clădirea a avut de suferit în urma incursiunilor turcești din anii 1438 și 1444, tocmai de aceea, pentru refacerea ei, papa acorda indulgențe celor care susțineau acest demers[8]. După refacerea mănăstirii, călugării franciscani au locuit-o neîntrerupt până în anul 1556, când, Ioan Sigismund Zápolya (1540-1571) și mama sa, regina Izabella, i-au alungat, locul lor fiind luat de „ariani […] care nu s-au putut bucura prea mult timp de ea, pentru că sub Ali Pașa, în 1661, turcii au demolat-o"[9].

Ruinele reședinței franciscane au fost redate călugărilor în anul 1730, la îndemnul grafului Francisc Wallis[10], guvernator interimar al Transilvaniei și general-comandant, între 1732-1734[11]. În anii următori au fost reconstruite biserica și rezidența mănăstirii, un ajutor important fiind acordat de guvernatorul Transilvaniei din perioada 1734-1755, contele Ioan Haller[12], și de către soția sa, Zsofia Dániel, devenită catolică din unitariană. În anul 1752 a fost inaugurată biserica având hramul Sf. Elisabeta, care s-a păstrat până în anul 1880, când, devenită neîncăpătoare, a beneficiat de lucrări de augmentare. Munca de misionariat a franciscanilor din Orăștie se întindea și în localitățile din jurul Orăștiei, pe o rază de 20 de km, răspândind învățăturile lui Hristos și împărțind catolicilor răsfirați sacramentele[13].

Revenind la documentul care face obiectul expunerii noastre, acesta se găsește la Arhivele Arhiepiscopiei Romano-Catolice Alba Iulia, în Fondul Parohiei Romano-Catolice din Orăștie. Investigația urmărește descrierea catalogului, precum și studierea conținutului bibliotecii, cu scopul de a descoperi care era universul livresc la care puteau recurge lectorii cărților aflate la Mănăstirea Franciscană din Orăștie. Intitulat *Catalogus Librorum V. Residentiae Szaszvarosensis P. P. Franciscanorum A[lm]ae Prov[inciae]. S[ancti]. Stephani Regis Apostolici anno 1888 confectus*[14], documentul conține 52 de pagini nenumerotate, scrise față-verso, și are dimensiunile 35x22 cm. Rubricile catalogului sunt în grafie maghiară, dublate de traducerea în limba latină, cele 4 rubrici tipărite fiind: numărul de ordine, numele și prenumele autorului, urmate de un spațiu gol în care destinația rubricii a fost scrisă de mână, pentru locul și anul tipăririi, apoi o coloană destinată titlului. În marginea din dreapta paginii s-au mai creat două mici coloane, trasate cu mâna, în care erau înregistrate formatul cărții și numărul de volume. La scris s-a utilizat cerneală fero-galică.

Conținutul catalogului oglindește preocupările spirituale ale călugărilor franciscani de la Orăștie, fiind sistematizat în funcție de subiectul pe care îl tratează cărțile, o practică des folosită în organizarea bibliotecilor încă din evul mediu. Cele 613 titluri nu sunt numerotate în continuare, fiecare domeniu având propria sa evidență, începând cu cifra 1. Cărțile au fost împărțite în 7 categorii: *Philologia* (97), *Philosophia* (65), *Jus Civile* (10), *Theologia* (364), *Jus Ecclesiasticum* (10), *Regularia* (31), *Miscellanea* (36). Cum era firesc, ponderea o aveau cărțile de teologie, cele 364 de titluri fiind organizate în două mari categorii, teoretică și practică. Partea de Teologie teoretică a fost clasificată în 3 secțiuni: a. *Scripturistica* (47: *Biblia* 12, *Concordantia* 3, *Exegetica* 32), b. *Dogmatica* (60), c. *Historia Ecclesiastica* (20), iar Teologia practică a fost organizată în 5 secțiuni: a. *Moralis* (28), *Ascetica* (71), *Liturgica* (8), *Pastoralis* (17), *Conciones* (113).

În ceea ce privește acuratețea datelor înscrise, multe dintre cărți au fost înregistrate cu greșeli, uneori lipsesc autorii sau sunt trecute doar numele prefațatorilor, editorilor, alteori titlurile sunt notate prea scurt, ori scrisul nu este citeț. La finalul fiecărei categorii de cărți au fost prevăzute spații goale, păstrate pentru creșterea colecției. Înregistrările în catalog par să fi avut loc până în anul 1895, deoarece la pagina 51, ultima care conține înscrisuri, se găsește o notă, în limba latină, care precizează că la 11 august 1895, frater Philibertus Seeböck a vizitat conventul și a văzut catalogul, după această notă nemaifiind scris niciun titlu (latină: „Vidi 11 aug. 1895 fr. Philibertus Seebock […] Visitator Vis")[15]. Despre creșterea bibliotecii după anul 1895 vorbește, indirect, o sursă mai târzie, un *Inventar* realizat în anul 1962[16], care comunică un număr de 1059 de cărți, cifra aproape dublându-se în cei 74 de ani dintre întocmirea celor două documente, iar cele mai multe dintre titlurile noi erau cărți tipărite la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea.

Câteva date statistice sunt în măsură să creioneze o imagine a fondului bibliotecii, urmărind aspecte referitoare la perioada și locul tipăririi, precum și limba în

care erau scrise cărţile. Sub raport cronologic, situaţia se prezintă astfel: 19 cărţi erau tipărite în secolul al XVI-lea, 63 în secolul al XVII-lea, 279 în secolul al XVIII-lea, 218 în secolul al XIX-lea, precum şi 34 care nu au înregistrat anul tipăririi.

Pe centre tipografice, în secolul al XVI-lea predomină cărţile provenind din spaţiul german: Wittenberg 4, Frankfurt 2, Köln 2, Leipzig 2, Nürnberg 1, Mainz 1, München 1, Basel 1, Halle 1, la care se adaugă şi o tipăritură de Lyon. Dintre cele 63 de cărţi imprimate în secolul al XVII-lea, majoritare sunt cele din Germania, Austria, Ţările de Jos: Köln 14, Viena 7, München 4, Regensburg 3, Wittenberg, Leipzig şi Frankfurt cu câte 2 cărţi, Mainz, Jena, Würtzburg, Leida, Amsterdam cu câte una, precum şi 5 cărţi tipărite la Roma şi 1 la Lyon. Tot acum încep să fie prezente şi cărţile tipărite în Slovacia, de la Bratislava provenind o carte şi de la Trnava 4. În cazul cărţilor imprimate în secolul al XVIII-lea, produsele tipografice din ţările vestice şi central europene încep să nu mai aibă ponderea cea mai mare, numărul cărţilor din imprimeriile central-răsăritene şi cele locale, transilvănene, fiind mult mai frecvente. Sunt prezente cărţi tipărite la Trnava 38, Bratislava 13, Košice 11, urmate îndeaproape de Cluj 30, Şumuleu Ciuc 7, Sibiu 6, Alba Iulia 3. Lor li se adaugă cele tipărite la Praga, Eger şi Györ, câte 5 fiecare, Pesta cu 4, Buda cu 2. Contribuţii importante aveau în continuare cărţile imprimate la Augsburg 26, Viena 25, Veneţia 11, Bamberg 6, Salzburg 6, Frankfurt, Roma 4, dar şi câte 1-2 exemplare provenind de la Amsterdam, Halle, Köln, Leipzig, München etc.

Referitor la limba în care au fost scrise cărţile, situaţia este următoarea: latină 283, maghiară 237, germană 93, italiană 4, franceză 4, observându-se, în timp, o descreştere a numărului titlurilor în latină, în secolul al XIX-lea majoritare fiind cele în maghiară şi germană. Un exemplu edificator în acest sens, îl reprezintă secţiunea înregistrărilor de Omiletică, în care, dintre cele 113 titluri, 17 sunt latine, 60 sunt maghiare, şi 36 germane.

Pentru a ilustra bogăţia culturală a bibliotecii franciscanilor din Orăştie, vom aduce în atenţie câteva titluri şi pe unii autori ai cărţilor, oprindu-ne la cărţi de filologie, istorie, filozofie, medicină, teologie, însă exemplele care ar merita dezvoltate sunt mult mai numeroase. Am păstrat, în general, forma în care cărţile au fost înregistrate în catalog, pentru a reda modul în care responsabilii cu evidenţa cărţilor au făcut acest lucru.

Un univers cultural aparte îl constituie înregistrările din capitolul Filologie care, alături de gramatici latine, greceşti, ebraice, germane, maghiare, ori poeme latine, cuprindea şi tratate de istorie universală şi a Transilvaniei, atlase istorice, manuale de geografie ori aritmetică. Pagini din istoria antică se puteau citi din cartea istoricului roman Marcus Iunianus Iustinus, notat *Ivstini Ex Trogi Pompei Historiis* [Externis Libri XLIIII], Colonia [Agrippinae, sumptibus Arnoldi Mylij], 1605[16], iar o introducere în istoria secolului al XVI-lea, pentru uz academic, de la Otto al II-lea până în anul 1591 era oferită de lucrarea umanistului german Matthäeus Dresser[17], *Isagoges historicae*, Lipsiae, 1598[18]. Cunoştinţe de istorie universală puteau fi dobândite din lucrări ca Francisco Melindes, *Synopsis Historiae Universalis*, Viennae, 1713[19] sau Martin Bolla, *Primae Liniae Historiae Universalis,* Claudiopoli, 1799[20]. Gândirea istorică referitoare la Transilvania este ilustrată de Wolffgang Bethlen (1639-1679)[21], cancelar al Transilvaniei, cu un volum din lucrarea sa *Historia de rebus Transylvanicis*, Cibinii, 1782[22], dar şi de Andrei Huszti (1700? – 1755), profesor de drept la Colegiul Reformat din Cluj[23], cu lucrarea *Ó és Ujj Dácia*, Bécsben, 1791[24], care ofereau informaţii legate direct de trecutul spaţiului în care trăiau, cel transilvănean, într-o manieră ce demonstrează influenţa şcolii germane de descriere geografico-statistică, ca urmare a studiilor făcute la Frankfurt pe Oder[25].

Tot între cărţile de istorie remarcăm şi o operă care s-a dorit istorică, dar care este mai mult una pedagogică, de educare a vlăstarelor regale, şi ne referim la titlul notat Antonius de Guevara Episc. Concil. Imper Caroli V, *Horologium Principum*, Cracoviae, 1615[26]. Umanistul spaniol Antonio de Guevara (1481-1545), cronicar şi predicator al regelui Carol Quintul, a contopit în această carte două opere ale sale, *Viaţa lui Marc Aureliu* şi *Ceasornicul domnilor*, capitolele primei lucrări fiind amestecate printre cele ale *Ceasornicului*. În ciuda lipsei de unitate a conţinutului şi a inexactităţilor cuprinse, a devenit un best-seller tradus în aproape toate limbile europene[27]. Marele succes al cărţii nu a fost rezultatul calităţilor sale pedagogice, ci mai mult al faptului că „autorul a pus la îndemâna cititorului mai puţin cult, anecdote, povestiri şi obiceiuri luate din istoria veche, pe care acesta, neştiind latineşte, nu le putea citi în ediţiile prime scoase de umanişti”[28], mulţimea povestirilor la care acum avea acces, captivând cititorul. Transilvania a cunoscut această carte, un exemplar al cărţii în limba latină aflându-se în biblioteca principelui Gabriel Bethlen[29], iar ediţia în limba maghiară[30] a cărţii a fost tradusă de Prágay

András la ordinul principelui Gheorghe Rákoczi I, care a şi dăruit numeroase exemplare unor personalităţi ale epocii, purtând semnătura sa[31]. Mai mult, în primii ani ai secolului al XVIII-lea, cartea a fost tradusă şi în limba română de cărturarul Nicolae Costin (1660-1712), lucrare care a circulat sub formă de manuscris[32], astfel că şi cultura română a cunoscut această carte.

Continuăm cu manualele de gramatică din biblioteca franciscanilor din Orăştie, care sunt reprezentate atât de exemplare vechi, imprimate în centre tipografice germane din secolele XVI-XVII, cât şi de cărţi „mai noi", de secol XVIII şi XIX, tipărite în Transilvania[33] sau Slovacia. Din prima categorie menţionăm manualul umanistului Philipp Melancton, *Grammatica Latina*, Wittenberg, 1632[34], precum şi volumul *Colloquia linguae latinae*, Noribergae, 1582[35] al cărei editor ştiinţific este filozoful şi juristul german Johann Thomas Freige (1543-1583), numele său fiind înscris în rubrica destinată autorului. Dintre manualele tipărite în secolul al XVIII-lea menţionăm pe cele ale lui Gregorius Molnar, *Grammatica latina*, Poson, 1763[36], şi Emanuel Alvarus, *Grammatica latina*, Claudiopoli, 1766[37], la care se adaugă o serie de manuale de gramatică latină, germană, greacă, ebraică apărute în secolul al XIX-lea.

Tot între „Philologici" găsim şi câteva aritmetici. Cea mai veche dintre acestea, notată Caspar Schott, *Arithmetica practica*, Tyrnavia, 1721[38], reprezintă varianta prescurtată a manualului scris de iezuitul Kaspar Schott (1608-1666)[39], unul dintre cei mai importanţi profesori de matematică de la Universitatea din Würtzburg. Manualul său de aritmetică, preluat într-o formă prescurtată, a influenţat timp de peste o sută de ani, atât natura cât şi stilul instrucţiei matematice în colegiile iezuite din provinciile habsburgice, în secolul al XVIII-lea. Între aceste ediţii, acum foarte rare, figurează şi o transilvanică tipărită la Cluj în anul 1765[40]. Alte manuale de aritmetică din *Catalogul* mănăstiri franciscanilor din Orăştie sunt cele notate Regia Universitas, *Institutiones Arithmeticae in usum Gymnasiorum*, Budae, 1793[41] şi Idem, *Institutiones Artihmeticae*, Claudiopoli, 1795[42].

Filosofia este reprezentată în catalog de nume de erudiţi europeni, care aduc în biblioteca franciscanilor din Orăştie idei apărute, discutate şi disputate în toată Europa. Observăm aici pe juristul şi profesorul german Andreas Mylius, cu volumul *Nucleus Institutionum*, Lipsiae, 1691[43], pe puritanul englez William Ames (1576-1633) notat Guielmo Amesius, cu *Philosophemata*, Lugdunum, 1643[44], ori pe August Buchner (1591-1661) profesor la Wittenberg, cu volumul *De comutata ratione dicendi*, Wittenberg, 1664[45].

Interesul pentru înfrumuseţarea, amplificarea şi diversificarea discursurilor şi scrisului este susţinut de prezenţa unor cărţi de retorică dintre care menţionăm pe cea a lui Lucas Lossius, *Erotemata Dialecticae* [et Rethoricae Philippo Melanchton], Lipsiae, 1592[46]. Lucas Lossius (1508-1582), teolog luteran german, s-a format sub îndrumarea umanistului Philipp Melanchthon (1497-1560) la Wittenberg, pe care l-a admirat şi urmat[47]. Lucrarea sa se bazează pe principalele învăţături pe care Melanchthon le-a expus în lucrările *Erotemata dialectices* şi *Elementa rhetorices*, la care se adaugă scrierea marelui umanist Erasmus de Rotterdam, *De Utraque Verborum ac Rerum Copia*, o lucrare de retorică tipărită pentru prima dată în anul 1512. Contribuţia majoră a lui Lossius a fost aceea că a simplificat subiectele pentru a fi utilizate şi înţelese mai uşor, a adăugat indici şi liste de figuri retorice, rezumate. De la prima tipărire, în anul 1550, până în anul 1620, a fost imprimată de 35 de ori, marele succes al acestei lucrări demonstrând că învăţăturile lui Melanchthon continuau să fie privite ca o cale efectivă de a introduce retorica şi dialectica împreună, în forma cea mai înaltă, în gimnaziile germane în secolul al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea[48].

În acelaşi capitol al cărţilor de Filozofie găsim o serie de volume de ştiinţe naturale dar şi de medicină. Se găseau în biblioteca franciscanilor din Orăştie tratate de chirurgie, anatomie, botanică sau despre băi cu ape minerale[49]. De remarcat este lucrarea lui Levinus Lemnius (1505-1568), medic şi astrolog olandez, care a studiat cu marele anatomist Andrea Vesalius, la Universitatea din Padova, şi şi-a dedicat întreaga existenţă studierii curiozităţilor, misterelor, urmărind să reconcilieze doctrina creştină cu filosofia naturală[50]. Cea mai cunoscută scriere a sa este *De miraculis occultis naturae*[51], pe care o găsim notată în Catalogul bibliotecii franciscanilor din Orăştie în ediţia tipărită la Frankfurt în anul 1564[52]. Autorul realizează un compendiu al fenomenelor oculte, credinţelor populare etc., pe care le consideră „minunile ascunse ale naturii".

Dintre cărţile de medicină, prezente în biblioteca franciscanilor orăştieni, menţionăm volumul care tratează fiziologia umană şi embriologia, a ilustrului filosof şi matematician francez din secolul al XVII-lea René Descartes (1596-1650), o ediţie tipărită la Amsterdam, în anul 1707, notată *Tractatus de homine et de formatione foetus*[53].

Fiind vorba despre o bibliotecă mănăstirească, în mod firesc marea majoritate a volumelor o formează cărțile cu conținut teologic: literatură patristică, lucrările marilor doctori ai bisericii catolice, predici, regulamente ale ordinului, decrete papale, cărți utile în susținerea credinței catolice dar și pentru a putea oferi argumente în frecventele dispute teologice cu protestanții, asupra cărora nu ne vom opri prea mult, menționând doar câteva dintre titluri. Astfel, inventarul bibliotecii consemnează câteva exemplare ale *Bibliei*, iar din biblioteca franciscanilor din Orăștie nu lipsește traducerea catolică a Bibliei a iezuitului maghiar Gheorghe Káldi (1573-1634), fondatorul Colegiului din Bratislava, în ediția a doua tipărită la Trnava, 1732[54], sau ediții în limba latină ca *Biblia sacra vulgatae editionis*, Veneția, 1769[55], ori cea notată *Biblia reformatorum calvinista*, un in-folio fără locul și anul tipăririi[56], care ar putea fi o ediție în traducerea pastorului calvin maghiar Karoly Gáspár, des întâlnită în biblioteci.

Interesați de procurarea unei literaturi care să-i sprijine în răspândirea credinței catolice franciscanii de la Orăștie, la fel ca cei de oriunde, s-au îngrijit să aducă în biblioteca mănăstirii o serie de cărți de predici, de la primii teologi creștini până la cei moderni, predicile fiind ajutorul cel mai de preț într-o societate dominată de oralitate. Unul dintre cele mai vechi exemplare ale bibliotecii este *Speculum Ecclesiae*[57] [*Sive Sermones aliquot Euangelici tam de tempore, quam de sanctis* …, Coloniae], 1531[58], o ediție princeps a lucrării lui Honorius Augustudunensis[59], teolog și filozof german, călugăr benedictin, care a trăit în prima jumătate a secolului al XII-lea. Opera sa constă în circa de 38 de lucrări inspirate din stilul filosofic al teologului irlandez Ioan Scotus Eriugena (cca. 810 – cca. 870)[60], unul dintre marii gânditori ai primei etape istorice a scolasticii europene. Tot aici îl amintim și pe călugărul dominican Joannes Andreas Coppensteinus, înregistrat ca *Nucleus Coppensteinius* [*Conceptuum Praedicabilium in Dominicas Festaque omnia per Annum*], Moguntiae, 1524[61], anul fiind înregistrat eronat, în realitate fiind 1624[62]. Un alt predicator foarte apreciat în secolul al XVII-lea, francezul Pierre de Besse (1567-1639)[63], consilier și predicator al regelui Ludovic al XIII-lea și doctor în teologie, este menționat ca „Petrus Bessino Orator Regis Gal., *Conciones*, Coloniae, 1639”[64]. Stilul predicilor sale a fost atât de prețuit în epocă, încât cu cele 48 de tipăriri a ajuns să reprezinte 10% din întreaga producție de predici catolice de pe teritoriul Germaniei[65] din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Foarte diversă, tematica religioasă a cărților de la Mănăstirea franciscană din Orăștie cuprinde o serie de lucrări cu sfaturi pentru a deveni un bun predicator, despre istoria bisericii, viața lui Isus Christos, a Sfântului Francisc, scrieri de morală creștină. Despre viața Sfântului Francisc de Assisi, căruia îi erau dedicați, se studia după o lucrare a Sf. Bonaventura, franciscan din secolul al XIII-lea, teolog și filosof canonizat în secolul al XV-lea, aici prezent cu lucrarea *Vita sti. Francisci Assisiensis*, Viennae, 1652[67], iar teologia morală era aprofundată cu ajutorul unor titluri ca: Paulus Gabriel Antoine, *Theologia Moralis Universa*, Venetiis, 1775[68], dar și Anacletus Reiffenstuel, *Theologia Moralis*, Bassani, 1773[69].

Concluzionăm asupra investigației catalogului bibliotecii franciscanilor din Orăștie, reamintind că odată cu reinstalarea stăpânirii habsburgice în Transilvania, activitatea conventurilor franciscane a fost reluată, dezvoltându-și, treptat, și bibliotecile. Analizând cataloage ale bibliotecilor franciscane[70], observăm că se concentrează în special pe culegeri de discursuri, opere teologice dintre cele mai populare, cărți de asistență religioasă și pietate personală cotidiană, care demonstrează vocația utilitară, caracteristică acestor biblioteci. Nu vor avea niciodată anvergura bibliotecilor celorlalte ordine, iar biblioteca franciscanilor din Orăștie, cu cele 613 cărți pe care le deținea în anul 1888, era una medie, dacă o comparăm cu biblioteca conventului Alsóváros din Szeged, care, la 1846, număra circa 1500 de cărți, fiind considerată una dintre cele mai bogate biblioteci franciscane din Ungaria[71]. Scurta prezentare a fondului orăștian indică faptul că, alături de literatura teologică, pe rafturile acestei biblioteci au pătruns lecturile iluminismului, chiar dacă după o oarecare întârziere culturală, prin subiectele și metodele inserate de iezuiți în secolul al XVIII-lea în gimnaziile catolice și în Colegiile Societății lui Isus. Constând din scrieri de filozofie, elemente de morală, istorie, noțiuni de matematică, geografie, o mică bibliotecă juridică, lucrări de medicină și științele naturii, cărțile au adus în arealul hunedorean subiectele și informațiile culturale care circulau în mediile erudite europene.

Note:

1. Maria Basarab, *Carte românească veche la Muzeul din Deva. Catalog*, Deva, 1998, 176 p.; Idem, *Cuvinte mărturisitoare. Însemnări de pe cărți românești vechi din județul Hunedoara*, Deva, 2001, 274 p.
2. József György, *A Ferencrendiek Élete és Müködése Erdélyben,* Cluj-Kolozsvár, Szent Bonaventura Könyvnyomda Nyomása, 1930, p. 329.
3. Adrian Andrei Rusu, coord., *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 198.
4. Albert Amlacher, *Urkundenbuch zur Geschichte des Stadt und des Stuhles Broos bis zum Uebergang Siebenbürgens unter Erbfürsten aus dem hause Oesterreich (1690)*, Sibiu, 1879, p. 5.
5. Varasio a fost una din denumirile Orăștiei în secolele XIII-XIV, în Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania,* II, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, p. 18.
6. Albert Amlacher, *op. cit,* p. 11.
7. Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 198.
8. *Ibidem*.
9. József György, *op. cit.*, p. 329.
10. *Ibidem*, p. 330.
11. Rolf Kutschera, *Guvernatorii Transilvaniei, 1690-1774*, Cluj, Cartea românească din Cluj, 1943, p. 31-35.
12. *Ibidem*, p. 35-40.
13. József György, *op. cit.*, p. 330 -333.
14. Arhiva Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Alba Iulia, Fond *Parohia Orăștie*, Dosar *Actele mănăstirii franciscane Orăștie*, cota 48/d-II.
15. *Catalogus Librorum V. Residentiae Szaszvarosensis P. P. Franciscanorum A[lm]ae Prov[inciae]. S[ancti]. Stephani Regis Apostolici anno 1888 confectus*, p. 51.
16. *Cathalogus Librorum Monasterii Orăștie – Szaszvaros, Anno Domini 1962*, în Arhiva Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Alba Iulia, Fond *Inventarele parohiilor*, Dosar 33, doc. 28.
17. *Catalogus 1888*, p. 7, nr. 92. Exemplar digitizat din aceeași ediție disponibil la adresa web *http://www.europeana.eu/portal/record/9200386/BibliographicResource_3000044976474.html* accesat la 23.05.2015.
18. Matthäeus Dresser (1536-1607), umanist german, teolog, filolog, istoric, profesor la universitățile din Jena, Meissen, Leipzig, a fost un scriitor prolific de lucrări de istorie, teologie, filologie.
19. *Catalogus 1888*, p. 7, nr. 87.
20. *Ibidem*, p. 4, nr. 51.
21. *Ibidem*, p. 7, nr. 86; pentru detalii vezi Iacob Mârza, *Lectori ai manualului de istorie al lui Martin Bolla: Semnificații culturale și politice*, în *Sargetia*, XVIII-XIX, 1984-1985, p. 374.
22. József Szinnyei, *Magyar Írók Élete és Munkái,* articol disponibil la adresa web *http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/* accesat la 28.05.2015.
23. *Catalogus 1888*, p. 6, nr. 84; Petrik I 273.
24. József Szinnyei, *op. cit.,* disponibil la adresa web *http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/* accesat la 28.05.2015.
25. *Catalogus 1888*, p. 4, nr. 52; Petrik II 191.
26. Botond Gudor Kund, *Istoricul Bod Péter (1712-1769)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2008, p. 189.
27. *Catalogus 1888*, p. 7, nr. 97. Exemplar digitizat din aceeași ediție disponibil la adresa web http://www.europeana.eu/portal/ro/record/9200332/BibliographicResource_3000149241966.html?q=horologium+principum+1615 accesat la 22.02.2017.
28. Prima ediție a fost publicată în anul 1529 la Valladolid; în opinia autorului, *Viața lui Marc Aureliu* era destinată să fie model regilor și în primul rând lui Carol Quintul, iar *Ceasornicul domnilor* constituia un îndreptar după care trebuiau să se conducă aceiași capi ai statelor atât în viața privată cât și în treburile publice, în Nicolae Costin, *Ceasornicul domnilor de Antonio de Guevara,* ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Minerva, 1976, p. XIV.
29. *Ibidem*, p. XXX.
30. Maria Govor, *Biblioteci particulare din secolul al XVII-lea*, în *Caietele David Prodan*, Cluj-Napoca, I, 2, iulie-decembrie, 1994, p. 80.
31. Tipărită la Bártfa, în anul 1628, în *Régi Magyarországi Nyomtatványok, 1601-1635*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983, p. 437, nr. 1400.
32. Maria Govor, *op. cit.*, p. 81.
33. Astăzi sunt cunoscute cinci exemplare manuscrise, în Nicolae Costin, *op. cit.*, p. XLI-LIII.
34. O analiză în Andreea Mârza, *Prezența gramaticilor de limbă latină tipărite în Transilvania până în anul 1800*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 12/II, 2008, p. 60-77.
35. *Catalogus 1888*, p. 3, nr. 41.
36. *Ibidem*, p. 3, nr. 42.
37. *Ibidem*, p. 3, nr. 39. Ediția Poson 1763 nu apare în Petrik II 772-773, posibil să fie notată greșit.
38. *Ibidem*, p. 3, nr. 40. Credem că anul este notat greșit în Catalog, edițiile de Cluj ale manualului, din jurul anul 1766, sunt 1767 și 1768, conform Petrik I 57-58 și Petrik V 26.
39. *Ibidem*, p. 3, nr. 32; Petrik III 327.
40. Hans-Joachim Vollrath, *Kaspar Schotts Arithmetica Practica*, in *Archivum historicum Societatis Iesu*, 156, 2009, p. 443-471. Pe parcursul perioadei 1655-1666, Kaspar Schott a scris 12 tratate de matematică în aproximativ 10.000 de pagini.
41. *Ibidem*.

42. *Catalogus 1888*, p. 6, nr. 82; Petrik II 222.
43. *Ibidem*, p. 6, nr. 83.
44. *Ibidem*, p. 9, nr. 23.
45. *Ibidem*, p. 8, nr. 2.
46. *Ibidem*, p. 9, nr. 18.
47. *Ibidem*, p. 9, nr. 19.
48. Pe lângă lucrările teologice şi pedagogice, Lossius mai este cunoscut pentru lucrările sale de teorie muzicală şi pentru colecţia de muzică liturgică destinată bisericii protestante.
49. Peter Mack, *A History of Renaissance Rhetoric, 1380-1620*, New York, 2011, p. 128.
50. Johann Georg *Schwarzott*, *Die Hercules-Bäder bei Mehadia*, Wien *183, în Catalogus 1888*, p. 11, nr. 45.
51. Articol disponibil la adresa web *http://www.summagallicana.it/lessico/l/Levinus%20Lemnius.htm* accesată la 24.05.2015.
52. Exemplar digitizat la Bayerische Staats Bibliotek, disponibil la adresa web *http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb11269085_00005.html* accesată la 25.052015.
53. *Catalogus 1888*, p. 10, nr. 29.
54. *Ibidem*, p. 11, nr. 48, înregistrarea este Renatus des Cartes, *Tractatus de homine et formatione foetus*, Amsterlodani, 1707.
55. *Ibidem*, p. 15, nr. 1. Vezi şi Petrik I 280.
56. *Ibidem*, p. 15. Nr. 3.
57. *Ibidem*, p. 15, nr. 4.
58. Notată Honorius Presbyter, 1531, Speculum Ecclesiae, în *Catalog,* p. 41, nr. 64.
59. Articol disponibil la adresa web *http://www.europeana.eu/portal/record/9200386/BibliographicResource_3000045087325.html* accesată la 24.05.2015.
60. *The Catholic Encyclopedia*, articol disponibil la adresa web *http://www.newadvent.org/cathen/07461a.htm* accesată la 24.05.2015.
61. *Enciclopedie de filozofie şi ştiinţe umane*, Bucureşti, ALL Educational, 2004, p. 985.
62. *Catalogus 1888*, p. 41, nr. 58.
63. András Emődi, *A Szatmári Római Katolikus Egyházmegye Müemlékkönyvtárának régi állománya: katalógus*, Oradea, Varadinum Script, 2010**,** p. 88.
64. Amy Nelson Burnett, *Preaching and Printing in Germany on the Eve of the Thirty Years War*, în Malcolm Walsby, Graeme Kemp ed., *The Book Triumphant. Print in Transition in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Leiden, 2011, p. 146.
65. *Catalogus 1888*, p. 41, nr. 59.
66. Amy Nelson Burnett, *op. cit.*, p. 146.
67. *Catalogus 1888,* p. 47, nr. 3.
68. *Ibidem*, p. 25, nr. 1-3.
69. *Ibidem*, p. 25, nr. 6; alte ediţii la nr. 5 şi 11.
70. *Katolikus Intézményi Könyvtárak Magyarországon: Ferences Könyvtárak. 1681-1750,* Budapest, Országos Széchényi Könyvtar, 2008.
71. O analiză a bibliotecilor comunităţilor monastice se poate vedea în Frédéric Barbier, *Histoire des Bibliothèques d'Alexandrie aux bibliothèques virtuelles*, Paris, Armand Colin, 2013, p. 188-191.

Bibliography:

Amlacher, Albert. *Urkundenbuch zur Geschichte des Stadt und des Stuhles Broos bis zum Uebergang Siebenbürgens unter Erbfürsten aus dem hause Oesterreich (1690)*. Sibiu, 1879.

Barbier, Frédéric. *Histoire des Bibliothèques d'Alexandrie aux bibliothèques virtuelles (History of libraries from Alexandria to virtual libraries)*. Paris, Armand Colin, 2013.

Catalogus Librorum V. Residentiae Szaszvarosensis P. P. Franciscanorum A[lm]aeProv[inciae]. S[ancti]. Stephani Regis Apostolici anno 1888 confectus, în Arhiva Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Alba Iulia, Fond *Parohia Orăştie*, Dosar *Actele mănăstirii franciscane Orăştie*, cota 48/d-II.

Cathalogus Librorum Monasterii Orăştie – Szaszvaros, Anno Domini 1962, în Arhiva Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Alba Iulia, Fond *Inventarele parohiilor*, Dosar 33, doc. 28.

Costin, Nicolae, *Ceasornicul domnilor de Antonio de Guevara (Timepiece of Princes by Antonio de Guevara)*, ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Minerva, 1976.

Emődi, András. *A Szatmári Római Katolikus Egyházmegye Müemlékkönyvtárának régi állománya: katalógus (The old fund of monuments library of Roman Catholic Church diocese from Satu Mare – catalogue)*. Oradea, Varadinum Script, 2010**.**

Enciclopedie de filozofie şi ştiinţe umane (Encyclopedia of Philosophy and Social Sciences). Bucureşti, ALL Educational, 2004.

Govor, Maria. *Biblioteci particulare din secolul al XVII-lea (Private libraries from XVIIth Century)*. În: *Caietele David Prodan*, Cluj-Napoca, I, 2, iulie-decembrie (1994), p. 77-98.

Gudor, Kund, Botond. *Istoricul Bod Péter (1712-1769) (The Historian Péter Bod - 1712-1769)*. Cluj-Napoca, Editura Mega, 2008.

György, József. *A Ferencrendiek Életeés Müködése Erdélyben (Life and activity of Franciscan's Order from*

Transsylvania). Cluj-Kolozsvár, Szent Bonaventura Könyvnyomda Nyomása, 1930.

Kutschera, Rolf. *Guvernatorii Transilvaniei, 1690-1774 (The Governors of Transylvania, 1690-1774)*. Cluj, Cartea românească din Cluj, 1943.

Mack, Peter. *A History of Renaissance Rhetoric, 1380-1620*. New York, 2011.

Mârza, Andreea. *Prezența gramaticilor de limbă latină tipărite în Transilvania până în anul 1800 (The Presence of the Latin grammar books printed in Transylvania until 1800)*. În: *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 12/II, 2008, p. 60-77.

Mârza, Iacob. *Lectori ai manualului de istorie al lui Martin Bolla: Semnificații culturale și politice (Lecturers of Martin Bolla's history book: Cultural and political senses)*. În: *Sargetia*, XVIII-XIX, 1984-1985, p. 373-389.

Nelson Burnett, Amy. *Preaching and Printing in Germany on the Eve of the Thirty Years War*. În: Walsby, Malcolm, Kemp, Graeme, ed., *The Book Triumphant. Print in Transition in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Leiden, 2011.

Petrik, Géza. *Bibliographia Hungariae, 1712-1860*. vol. I-IV, Budapestini, Augustini Dobrowsky, 1888-1892.

Régi Magyarországi Nyomtatványok, 1601-1635 (Old Hungarian Printings. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.

Rusu, Adrian, Andrei, coord.. *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș (Dictionary of Monasteries from Transylvania, Banat, Crișana and Maramureș)*. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

Suciu, Coriolan. *Dicționar istoric al localităților din Transilvania (Dictionary of history of localities from Transylvania)*. II, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967.

Szinnyei, József. *Magyar Írók Élete és Munkái (The life and works of hungarian writers)*, articol disponibil la adresa *http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/*.

The Catholic Encyclopedia. articol disponibil la adresa *http://www.newadvent.org/cathen/07461a.htm*.

Vollrath, Hans-Joachim. *Kaspar Schotts Arithmetica Practica*. În: *Archivum historicum Societatis Iesu*, 156, 2009, p. 443-471.

